‘OORLOG EN VREDE’

De klaproos (puppy) staat in veel landen als symbool voor de herdenking van WO1. Schilderij van Klaas Buikema.

--Dit document bevat een aantal publicaties over het onderwerp ‘oorlog en vrede’, die in het verleden zijn geplaatst op de website Jaapspaans.nl. Besloten is om de publicaties over dit onderwerp te clusteren in één pdf om de leesbaarheid/samenhang te bevorderen. De publicaties staan niet meer afzonderlijk op de website.

--Foto’s zijn uit het familiearchief, tenzij anders is vermeld.

--Ook van andere publicaties van Jaap Spaans zullen in de toekomst per onderwerp samengevoegde documenten op de website worden geplaatst als pdf.

Indeling van deze pdf:

1. **De vergeten hongerkinderen uit de oorlog**
2. **Oorlog en emoties, ethiek en geloof (1)**
3. **Oorlog en emoties, ethiek en geloof (2)**
4. **Oorlog en emoties, ethiek en geloof (3)**
5. **WO1: over mededogen, oorlogsneurose en PTSS**
6. **1914-1918: Toen het licht in Europa doofde**
7. **WO1 en WO2: : Barensweeën en geboorte van Europa**
8. **Dertig jaar na de val van de Berlijnse Muur**
9. **Kanteldecennium 2: De Wapenwedloop Hoofdstuk is opgenomen omdat het verband houdt met oorlog/vrede**

Augustus 2021 Jaap Spaans

1.-De vergeten hongerkinderen uit de oorlog

Stond op website JS on april 4, 2017

Op 22 maart 2017 werd bij de Mariakerk (PKN) aan de Brink in het Drentse Ruinen een herdenkingsboom met plaquette onthuld. Daarmee wordt de dankbaarheid vertolkt van (honger) kinderen aan die gezinnen in Noord-Nederland, die tijdens de Hongerwinter 1944-1945 kinderen uit het Westen van ons land in huis namen. Door extreme koude en gebrek aan voedsel in het Westen, zouden veel kinderen zonder die hulp de Hongerwinter niet hebben overleefd. Tijdens de toespraken in de kerk was er, naast de mooie en indrukwekkende woorden, ook kritiek op de naoorlogse regeringen. Het probleem heeft in de geschiedenisboekjes niet de aandacht gekregen die het verdient. Twee aspecten raakten mij diep. Initiatiefnemer Dirk van Reenen was een van de 100.000 hongerwinterkinderen, die naar het Noorden van het land werden overgebracht. Hijzelf ontwikkelde daardoor later een oorlogstrauma, waarvoor hij zou worden afgekeurd. Een andere spreker gaf aan, dat we in onze welvaartsstaat niet meer weten wat het is om bijna te verhongeren.

Weer die oorlog?

Het is anno 2017 een veel gehoorde opmerking: ‘We moeten vooruit kijken en die Tweede Wereldoorlog maar eens vergeten’. Ik vind dat het getuigt van een naïeve en onjuiste zienswijze. Er is teveel strijd, oorlog en lijden in de wereld om de lessen van de geschiedenis te negeren. Begin mei herdenken we als bevolking de Tweede Wereldoorlog en alle gruwelijkheden die toen plaats vonden. In het voorgaande bericht schreef ik over de tragedie die plaats vond op ’s Heeren Loo in Ermelo, nadat 12 patiënten met een verstandelijke beperking waren opgepakt en via Westerbork vervoerd naar het vernietigingskamp Sobibor. Het is een psychologische realiteit, dat de gevolgen van WO2 door overdracht van generaties ook terecht kunnen zijn gekomen bij de nakomelingen van degenen die de oorlog hebben meegemaakt. Vanuit mijn persoonlijke levensloop zal ik daar een voorbeeld van geven.

Plaquette met info over de hongerkinderen bij kerk in Ruinen en mijn geboortehuis

Geëvacueerd uit Spergebied Scheveningen-Duindorp

In 1942 woonden mijn ouders en hun twee dochters in het vissersdorp Scheveningen-Duindorp. Het lag pal aan de Noordzee, maakte deel uit van de Atlanticwall en werd vanwege strategische overwegingen door de bezetter tot Spergebied verklaard. De bewoners moesten gedwongen evacueren naar andere plaatsen. Een ingrijpende stap voor een jong gezin. In Voorburg maakte het gezin een nieuwe start, maar ook dat proces zou ruw worden verstoord. In het najaar

van 1944 werd de wijk waarin mijn ouders woonden volledig afgegrendeld. Bij de razzia die volgde werd mijn vader opgepakt en in het kader van de Arbeitseinsatz verplicht tewerk gesteld in Duitsland. Mijn moeder bleef alleen achter met haar inmiddels vier kinderen. Kort daarop begon de Hongerwinter en werden mijn twee oudste zusters ondergebracht bij gezinnen in het Noorden van het land. Gelukkig overleefden mijn moeder en de kinderen de oorlog en werden ze na de bevrijding met mijn vader herenigd. Hij sprak er weinig over, maar ik herinner mij wel dat hij eens vertelde dat hij in Duitsland een gruwelijk bombardement had meegemaakt.

Ik werd in 1948 geboren en de babyboomgeneratie kreeg weinig mee van de nasleep. De wederopbouw zorgde immers voor activiteit en groeiende welvaart. **Voor benoeming en verwerking van psychische en emotionele schade door traumatische ervaringen opgedaan tijdens de bezetting, was geen ruimte.** Uit briefkaarten en andere correspondentie die mijn ouders voerden, komt een vaste geloofszekerheid naar voren. Nood leert bidden. Ik was zelf geen gemakkelijke puber, had regelmatig kritiek op mijn ouders. Inmiddels denk ik milder en vraag mij regelmatig af hoe ik het er zelf heb afgebracht in het leven. Achteraf beschouwd, denk ik dat mijn vader leed aan psychotraumaklachten en dat had ook na de oorlog een weerslag op het gezin. Op latere leeftijd, hij is dan de zeventig ruimschoots gepasseerd, komen de oorlogsherinneringen versterkt boven. Daarvoor is hij nog onder behandeling geweest bij het Centrum ‘45 in Oegstgeest. In 1996 is uitgebreid gedocumenteerd, hoe zwaar de terugkeer na de bevrijding was van de ruim 500.000 Nederlanders, die verplicht te werk waren gesteld in Duitsland. **Evenals de hongerkinderen een vergeten groep medeburgers.** Voor de ex-dwangarbeiders is een herdenkingsmonument onthuld in het Nationaal oorlogs- en verzetsmuseum in Overloon. In plaats van een warm welkom, stuitten velen na terugkeer op vooroordelen, kinderen die hen niet meer kenden, verwijdering met partners, mentale problemen en soms een sociaal isolement. Velen vroegen zich af of ze nog wel pasten in een normale samenleving. Ik denk dat de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog op velen die het meemaakten en volgende generaties, groter is dan wordt aangenomen. Een van mijn zusters die tijdens de Hongerwinter naar het Noorden ging, heeft er later last van ondervonden. Zij is enige jaren geleden overleden. Uit zelfanalyse kan ik moeilijk beoordelen of de achtergronden ook van invloed zijn geweest op mijn persoonlijke ontwikkeling. Ik denk het wel, maar je stuit als mens bij zelfonderzoek op een nauwelijks te ontwarren kluwen factoren, die van invloed zijn op je ontwikkeling. Karakter, aanleg, achtergronden, incidenten, geloof en omgevingsfactoren bepalen uiteindelijk wie je bent als mens. Gelet op de jaren die ik DV nog tegoed heb, richt ik mij wat dit betreft maar op de toekomst. **Maar wel met de lessen van de geschiedenis in het achterhoofd.**

Bronnen.

-‘Hongerwinterkinderen danken hun Drentse redders’. Hoogeveensche Courant, 24 maart 2017.

-‘Van Riga tot Rheinfelden. Over leven en werken, over terugkeren of sterven, van een half miljoen Nederlandse arbeiders in het Duitsland van 1940-1945’, Karel Volder. Stadsuitgeverij Amsterdam, 1996. Pagina’s 856-862.

-Centrum ’45 bestaat nog steeds. In de eerste jaren van het bestaan lag de nadruk op de zorg voor getroffenen van de Tweede Wereldoorlog en hun familieleden. Later breidden de patiëntengroepen zich uit met veteranen en vluchtelingen. Inmiddels is het een landelijk behandel- en expertisecentrum voor psychotrauma.

-Damsigt een wijk apart. Hoofdstuk Damsigt tijdens de Tweede Wereldoorlog pagina 95, over Dwangarbeid, honger en kou. Uitgave: Historisch Voorburg, 2016.

-Uit betrouwbare bronnen blijkt dat het werkkamp Langer Morgen bij Hamburg Willemsburg in de nacht van 22 op 23 maart 1945 zwaar werd gebombardeerd. Er stierven 90 kampbewoners bij dat bombardement. Deze bevindingen sluiten aan bij het verhaal dat mijn vader vertelde na de oorlog.

2. Oorlog en emoties, ethiek en geloof (1)

Stond op website JS on januari 19, 2018
Op 11 november 2018 was het 100 jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog (WO1) werd beëindigd. Op die dag werd in het Franse stadje Compiègne ten noorden van Parijs de wapenstilstand getekend.

Ik had al aangekondigd dat ik in de loop van 2018 enige publicaties aan dit onderwerp zou wijden. Ik begon met enige inleidende publicaties, waarvan dit de eerste is. **Uiteraard met aandacht voor historische feiten, maar ik wil vooral wil mijn diepste drijfveer en motivatie benoemen waarom ik dit belangrijke onderwerp, dat zoveel mensen raakt en de media domineert, aan de orde stel.** Geloof en ethiek spelen daarbij een belangrijke omdat het gaat over vragen en feiten als:
– Waarom is de geschiedenis van de mensheid een aaneenschakeling van oorlogen en wat is daarvan de oorsprong?
-We danken onze vrijheid aan de legermacht die ons van de tirannie wist te verlossen. Zijn er 'goede oorlogen' en slechte?
-Wat is post traumatische stress, wat betekent dit voor militairen in en na gevechtssituaties en wat deed de angst voor granaatinslagen tijdens WO1 met uitgeputte soldaten in de loopgraven (Shell-shock)?
-Aan weinig onderwerpen kleven zulke indringende en tegelijk beladen vragen als oorlog en geweld. Hoe verhoudt zich bijvoorbeeld het verbod tot doodslag (Exodus 20) tot de Bijbelse opdracht/plicht om de overheid te gehoorzamen (Romeinen 13) en kan een politieke leider of de bevelhebber van een legermacht zich ín een oorlogssituatie beroepen op 'noodweer' of 'overmacht'?
-Tenslotte is er de cruciale vraag die mij al tientallen jaren bezig houdt, namelijk of de mensheid in staat is op eigen kracht een ideale wereld te scheppen zonder oorlog of dat daarvoor een interventie van Hogerhand nodig is?
Ik begin met de beschrijving van enige persoonlijke achtergronden, die de basis vormen van mijn interesse voor dit complexe onderwerp waarover zo verschillend wordt gedacht.

Mijn periode bij de Koninklijke Landmacht
Van 1969 tot 1973 diende ik een vierjarige contract uit als militair bij Koninklijke Landmacht.

Touwbaan in Oostdorp op schietterrein De Harskamp en AMX pantservoertuig

Na een intensieve opleiding werd ik aangesteld als onderofficier-instructeur bij de Alfa Compagnie van de School Reserve Officieren en Kader Infanterie (SROKI) in de Jan van Schaffelaerkazerne in Ermelo. Ieder halfjaar kwam er bij de compagnie een nieuwe lichting dienstplichten op, die na een opleiding van een half jaar moesten worden klaargestoomd voor een functie als onderofficier. Al tijdens de eerste dagen als de plunjezakken met materiaal en uniformen waren opgehaald, men onder de krijgstucht was gesteld en er kennis was gemaakt met de medecursisten en het kader,

vielen vaak al enige van de rekruten af. Zij waren niet bestand tegen de scheiding van familie, werk en vrienden, de militaire discipline en het vooruitzicht een half jaar door te brengen op een grote kamer met twaalf stapelbedden, twaalf metalen lockerkastjes en een tafel. Niet zelden waren het mondige mensen met een goede opleiding. Een aantal had principiële problemen met geweld, oorlog of haakte af door heimwee. Zij werden overgeplaatst of alsnog afgekeurd op grond van **S5 oftewel psychische instabiliteit.**

Een ervaring op Infanterie Schietkamp 'De Harskamp'

Schietvaardigheid was een belangrijk onderdeel van het opleidingstraject en daarvoor verbleef de compagnie tijdens de opleiding tweemaal een (werk)week op het Infanterie Schietkamp De Harskamp (ISK) op de Veluwe. De eerste week werd intensief geoefend met persoonlijke wapens als het FAL-geweer, de MAG-mitrailleur en handwapens als pistool en UZI. In de vervolgweek later in de opleiding werd geoefende met zwaardere wapens, zoals zware mitrailleurs, raketwerpers en explosieven. Tijdens zo'n vervolgweek medio 1972 gebeurde er iets dat mijn opvattingen over oorlog in de jaren die volgden zou veranderen. Het peloton waarbij ik hoorde moest die dag 'schieten' met de raketwerper of terugstootloze vuurmond. Omdat de 'granaten' kostbaar waren, werd geschoten met zogenaamde insteeklopen.

Daarmee konden kleine, dus goedkopere patronen worden afgeschoten, die ongeveer dezelfde ballistische eigenschappen hadden als de zwaardere munitie. De dag werd afgesloten met een hoogtepunt, namelijk het afvuren van een licht antitank wapen (LAW) voor eenmalig gebruik. Doelwit was het wrak van een tank op de schietbaan. Ik had die dag de taak om aan de verzamelde groep de werking van de LAW uit te leggen, waarna een van de instructeurs het op scherp gestelde wapen afvuurde. Dat eenmalige 'schot' moest natuurlijk raak zijn, vanwege de hoge kosten van het wapen, maar bij een misser zou de schutter ook kunnen rekenen op hoongelach wat zijn gezag binnen de groep niet ten goede kwam. De uitleg hield in dat een afgeschoten raket het pantser van een tank of pantservoertuig (25-30 cm homogeen staal) doorboort, binnenin een enorme hitte veroorzaakt en aanwezige munitie zoals granaten en patronen tot ontploffing brengt. **De praktijk had uitgewezen, dat de gevolgen voor een tankbemanning of de soldaten in een** pantservoertuig gruwelijk zijn. In de jaren die volgden nam mijn belangstelling voor het onderwerp oorlog en vrede alleen maar toe. Nadat ik mijn contract had uitgediend en een overstap maakte naar een gemeentelijk politiekorps in het Westen, zou deze ervaring mijn visie op geweld sterk beïnvloeden. Als politieagent bij de uniformdienst kreeg je regelmatig te maken met geweld. Je moest het recht handhaven en als verlengstuk van de overheid had je het geweldsmonopolie (zwaardmacht) met procedures uitgewerkt in een ambts- of geweldsinstructie.

Oorlog en Geloof

Ik stel nadrukkelijk dat ik geen veteraan ben of gevechtservaring heb. Dat neemt niet weg dat oorlog een belangrijke rol heeft gespeeld in mijn opvoeding en ontwikkeling. Mijn ouders woonden voor de oorlog in Duindorp in Scheveningen, dat deel uit maakte van de Duitse Atlanticwall. Uit strategische overwegingen werd deze woonwijk 'Spergebied', waarna mijn ouders gedwongen moesten evacueren naar Voorburg. Aan het eind van de oorlog werden mijn twee oudste zussen vanwege de Hongerwinter ondergebracht bij gezinnen in Friesland. Mijn vader maakte dat niet mee, want hij was in 1944 tijdens een razzia opgepakt en, hoewel nog herstellende van een liesbreukoperatie, afgevoerd en tewerkgesteld in Duitsland. Aangeslagen keerde hij na de bevrijding terug uit Duitsland. Ik heb hiervan verslag gedaan in twee publicaties op deze website onder de titels **'De vergeten hongerkinderen uit de oorlog'** en **'Ermelo-Westerbork-Sobibor' (zie artikelen)**. In 1948 werd ik geboren (babyboomgeneratie). In 1966 emigreerde ik naar Canada en werd in 1967 in Montreal geconfronteerd met de impact van de Zesdaagse Oorlog tussen Israël en de Arabische buurlanden. Dichtbij de straat waar ik woonde was een synagoge, een Joods ziekenhuis en een restaurant waar ik regelmatig ontbeet. Het restaurant was tevens een ontmoetingsplaats voor veel Joodse personeelsleden van het ziekenhuis en met belangstelling

volgde ik hun soms emotionele discussies over de oorlog die zich voltrok. Ik raakte onder de indruk van de betrokkenheid van deze mensen bij Israël en hun bereidheid om naar Israël te gaan en daar vrijwilligerswerk te verrichten. Velen hadden het land nog nooit bezocht, maar kennelijk was er iets in hun hart dat die heimwee opriep. Toen ik later verhuisde naar Vancouver aan de Canadese Westkust, werd ik geconfronteerd met de flowerpower- en hippiecultuur die daar heerste, **'Make love not war'**. Het was de tijd van de protestsongs tegen de oorlog in Vietnam, over het verlangen naar vrede. In het najaar van 1968 keerde ik terug naar Holland. Liftte nog enige tijd door Europa waarna al snel een oproep voor de dienstplicht in de brievenbus viel. In mijn tijd in Canada had ik mijn gebit verwaarloosd en roofbouw gepleegd op mijn lichaam, dat dan ook schreeuwde om regelmaat, discipline en een gezonde leefstijl. Een belangrijke reden om voor vier jaar te tekenen. Het geloof van mijn ouders had ik voordat ik naar Canada ging al vaarwel gezegd. Over de redenen daarvan wil ik niet uitweiden. Tijdens mijn diensttijd ontmoette ik mijn echtgenote, die werkzaam was in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Zij getuigde van haar geloof, soms indringend en bepaalde aspecten daarvan spraken mij aan. Het zette tevens een proces in werking, waarbij ik de Bijbel ging bestuderen en belangstelling ontwikkelde voor de ethische en levensbeschouwelijke aspecten van maatschappelijke onderwerpen. In de tweede inleidende publicatie zal ik daar dieper op ingaan.

Bron: Andere Tijden, 9 november 2006. Over afkeuringen voor militaire dienstplicht en het Militair Neurose Hospitaal te Austerlitz

3.Oorlog en emoties, ethiek en geloof (2)

Stond op website JS on februari 17, 2018

Dit najaar wordt herdacht dat 100 jaar geleden de Eerste Wereldoorlog (WO1) of Grote Oorlog eindigde. In een aantal publicaties zal ik hier aandacht aan besteden. Ter inleiding enige publicaties over het onderwerp 'Oorlog en emoties, ethiek en geloof' waarvan dit de eerste is. Zie ook eerdere publicaties over dit onderwerp onder Overige Publicaties zoals 'De symboliek van de klaproos'.

Het Bijbelboek Prediker is fascinerend vanwege het relativeringsvermogen dat erin tot uitdrukking komt. Als een rode draad loopt door het boek heen, dat eenzijdige aandacht voor aardse zaken tekort schiet om echt en blijvend geluk te verwerven. Veelzeggend in dat verband is het woord 'ijdelheid' dat 31 maal voorkomt. **Prediker houdt je een spiegel voor.** Over de identiteit van de auteur wordt verschillend gedacht, maar het moet iemand zijn geweest met veel levenservaring. Hoofstuk 3 heeft als onderwerp **'Voor alles is een tijd'**.

In deze publicatie leg ik uit wat dit Bijbelgedeelte te maken heeft met de tijd dat ik mij in Canada begaf in de hippiecultuur en protestsongs mateloos populair waren? In de eerste publicatie schetste ik enige achtergronden en ervaringen, die mijn visie op de onderwerpen 'oorlog' en 'vrede' hebben beïnvloed. Ik beschreef de situatie in het gezin waarin ik opgroeide en waarop de Tweede Wereldoorlog een groot stempel heeft gedrukt. Daarna volgde de periode als jonge emigrant in Canada. Dat was van 1966 tot 1968, een periode waarin de Vietnamoorlog in alle hevigheid woedde. Vanuit een onbedwingbare zucht naar avontuur, verhuisde ik in de tweede helft van 1967 van Montreal naar Vancouver aan de Canadese Westkust. Daar werd ik nadrukkelijk bepaald bij enige gevolgen van de Vietnamoorlog. De Westkust van de VS en Canada, vormen op dat moment het 'episch centrum' van de hippiecultuur met de flower-power-idealen. Op de stranden van Vancouver

en andere plaatsen langs de Pacific, geniet ik met volle teugen van de vrijheid. Voor een onrustige emigrant met weinig middelen is het de perfecte tijd en plaats om een gratis slaapplaats, eten en sociale contacten te regelen. Overal worden door hippies zogenaamde love-ins gehouden onder het motto 'make love not war', waar gratis maaltijden verkrijgbaar zijn. Ik kon mijn onafscheidelijke gitaar inzetten om aansluiting te vinden bij degenen die moeite hadden met de oorlog in Vietnam. Dat ging mij redelijk goed af, omdat ik al in Nederland bekend was met de protestsongs van zangers en groepen als Bob Dylan, Pete Seeger, The Byrds, Joan Baez en Donovan. Ik leerde er ook de kracht van muziek kennen. Ging het mij voor die tijd vooral om de leuke melodieën en goede gitaarsolo's, in Vancouver krijg ik meer oog voor de songteksten en de diepere onderliggende motivatie en intenties **(1)**. Ik leer er belangrijke levenslessen, die van invloed zouden zijn op mijn verdere ontwikkeling. In dat proces zou ik ook weer nadrukkelijk worden bepaald bij geloof en zingeving.

Desertie en verraad

Aan de Canadese Westkust wonen op dat moment veel Amerikaanse jongeren, die om principiële redenen de VS en de dienstplicht zijn ontvlucht. Sommigen zijn pacifistisch, maar dat is een minderheid. Veel dienstweigeraars zijn tegen die oorlog, omdat die volgens hen niet wordt gevoerd om het vaderland te verdedigen maar om de wapenindustrie te dienen. De vaak emotionele gesprekken met deze jongeren duren soms tot diep in de nacht. Veel dienstweigeraars, die in de VS worden bestempeld als deserteurs en landverraders, worstelen met hun ethiek, moraliteit of levensovertuiging. Anderen wijken uit naar Canada omdat ze angst hebben voor een oorlog, waarvan de wreedheid dagelijks breed wordt uitgemeten in de massamedia. Er is veel drugsgebruik zoals de hallucinerende drug LSD. De Vietnamoorlog is de eerste oorlog, waarbij de massamedia dagelijks via aangrijpende beelden de huiskamers en dus de geest van mensen penetreren. Vooral het gebruik van het ontbladeringsmiddel Agent Orange leidt tot verontwaardiging. Later zou worden aangetoond, dat het zowel bij de inwoners van Vietnam als de soldaten mogelijk heeft geleid tot genetische mutaties en ernstige afwijkingen in het nageslacht. Het leidt tot verhitte discussies en versterkt de emotionele weerstand en protesten. In Europa en andere delen van de wereld worden de protesten overgenomen. Amsterdam met het monument op de Dam vormen in Europa het centrum. In Nederland is er ook de opkomst van de anarchistisch geïnspireerde beweging Provo (afgeleid van het werkwoord provoceren) en de politieke vernieuwingsbeweging Nieuw Links **(2). Het jaar 1968 is een kanteljaar.** De generatie die werd geboren na de Tweede Wereldoorlog (babyboomers), betekende voor velen hoop op een nieuw begin voor de mensheid. De groeiende welvaart maakt het mogelijk dat veel generatiegenoten gaan studeren om op hoge maatschappelijke posities hun idealen te kunnen verwezenlijken. Althans dat werd gedacht. De Vietnamoorlog schept ook een dilemma voor de wetenschap. Wetenschap en technologie lagen immers aan de basis van de ultramoderne wapensystemen, die in Vietnam werden ingezet. Het Amerikaanse leger heeft in die tijd een grote technologische en wetenschappelijke voorsprong op andere legers. Ik denk dat in die tijd al de basis werd gelegd voor de huidige moderne oorlogsvoering via beeldschermen en met behulp van computertechnologie. Toch slagen de Amerikanen er met hun suprematie op basis van kennis en geavanceerde technologie niet in, de slechter bewapende soldaten van de Vietcong te verslaan. De uiteindelijke nederlaag had alles te maken met een gebrek aan motivatie. Maar wetenschap en technologie leverden ook een bijdrage aan het versnelde einde van de oorlog. Door de inzet en invloed van moderne media, kon een mentale omslag onder de bevolking worden afgedwongen. Dieptepunt was het jaar 1968, dit jaar exact 50 jaar geleden, toen nog maar 26 procent van de Amerikanen de oorlog in Vietnam steunde. De regering kon de opinie van zijn burgers onmogelijk negeren **(3)**. In 1973 kwam er een formeel einde aan de Vietnamoorlog en volgde er een dramatische en overhaaste aftocht van de Amerikaanse troepen.

Op weg naar Canada met De Rijndam van de HAL/. In de VS aan de Grote Oceaan

Eindelijk VREDE?

Zou het na een eeuw van bloedige oorlogen in Europa, Azië en het Midden-Oosten toch nog goed komen op de wereld? Zou de protestgeneratie eindelijk kunnen verwezenlijken waar de mensheid al zo lang naar verlangt: UNIVERSELE EN DUURZAME VREDE? Pete Seeger componeerde in de jaren vijftig het protestlied 'Turn Turn Turn', gebaseerd op Prediker 3:1-8 en vrij vertaald: **'Voor alles is een tijd'.** In 1965 werd het een hit door de versie van de Amerikaanse band The Byrds. Het laatste couplet verwijst naar het verlangen naar de vrede die er ooit zal komen: 'Een tijd voor Vrede, ik zweer dat het nog niet te laat is' luiden de slotwoorden. De wijze Prediker negeert dus niet dat oorlog een realiteit is. In het najaar keer ik terug naar Nederland.

Naast de vele indrukken die ik in Canada opdeed, nam ik de opgedane ervaringen als een geestelijk zaadje in mijn 'hart' mee terug naar Holland. Maar vanwege de vele vragen die zich hadden opgestapeld en die ik meedroeg, zou het proces van ontkieming nog jaren op zich laten wachten. De dienstplicht wachtte in Nederland en ondanks mijn veranderende visie, besloot ik een vierjarig contract aan te gaan als vrijwilliger bij de Infanterie van de Koninklijk Landmacht en werd onderofficier-instructeur aan een kaderopleiding van de Infanterie in Ermelo.

Bronnen: 1. Wikipedia. 'Protestliederen over de Vietnamoorlog'. Dagblad van het Noorden 'Chaos en revolutie na de flower power' '1968 kanteljaar'. **2**.Tien over Rood', van Nieuw Links (diverse auteurs) bevatte 10 belangrijke punten zoals erkenning van de Vietcong en meer geld naar ontwikkelingshulp. **3**. Website Militair.net 'Vietnamoorlog neemt af'

4.Oorlog en emoties, ethiek en geloof (3)

Stond op website JS on maart 20, 2018

In de voorgaande twee inleidende publicaties heb ik vanuit mijn persoonlijke achtergrond over het onderwerp 'oorlog' geschreven, waarbij ik verwees naar de idealen van de flowerpower generatie, die van grote invloed zijn geweest op de beëindiging van de Vietnamoorlog. In het jaar dat ik zelf in Canada in aanraking kwam met die beweging, 1966, verscheen in Nederland de publicatie 'Tien over Rood' een uitdaging van en aan de PvdA. Daarin wordt in een brede context, als meest noodzakelijke voorwaarde voor het voorkomen van een oorlog beschreven: **'ontwapening, waar men die ook maar kan nastreven'.** Vervolgens wordt gesteld: **'ontwapening is echter alleen te bereiken wanneer de conflictstof wordt weggenomen en er universele normen komen die de internationale betrekkingen dwingend regelen'.** Als belangrijke voorwaarde om dit te bereiken, wordt gesteld dat de volkeren daarvoor de beschikking moeten hebben over de instrumenten om dwang uit te oefenen **(1, pg 67)**. Ik vond het in die tijd een goed initiatief, want wie verlangt nou niet naar vrede en harmonie? Toen 'Tien over rood' werd uitgebracht in 1966, was het nog maar een halve eeuw geleden waarin twee gruwelijke wereldoorlogen het Europese continent hadden

geteisterd met als climax die afschuwelijke Holocaust, de poging om systematisch het Joodse volk te vernietigen.

De uitdaging aan de PvdA die ik als representatief beschouw voor de brede internationale protestbeweging van dat moment, roept anno 2018 twee wezenlijke vragen bij mij op. Zijn ruim een halve eeuw na de uitgave de idealen van de protesterende babyboomgeneratie geheel of ten dele verwezenlijkt, was het eigenlijk een haalbaar streven en wat werd bedoeld met 'als de conflictstof wordt weggenomen'? Wordt daarmee bedoeld dat politieke en maatschappelijke tegenstellingen worden overbrugd, of is er meer aan de hand en moeten er in dat verband vragen worden beantwoord als **'hoe komt het kwaad in de wereld, waar ligt de oorsprong'.** Het antwoord op die vraag is ten diepste ook het antwoord op de vraag hoe de conflictstof die aan oorlogen en geweld ten grondslag ligt, kan worden weggenomen? Wat is daarbij de rol van geloof en zingeving en verschilt de huidige situatie eigenlijk wel van de situatie die Jezus Christus vlak voor Zijn sterven schetst in De Tijdredenen? **(Mattheus 24, Marcus 13 en Lucas 21)**

Generatie op het pluche

Het zat de generatie die in de jaren na de Tweede Wereldoorlog werd geboren in de Westerse wereld op alle fronten mee. In Europa was er de wederopbouw, het Duitse Wirtschaftswunder (welvaartswonder) en in landen als Japan en de Verenigde Staten groeide de economie snel. Jongeren beschikten daardoor over geld om studies te bekostigen en burgerrechten maakten het mogelijk om kritische activiteiten te ontplooien en te protesteren tegen de gevestigde orde. Moderne media en computertechnologie luidden een tijdperk in van internationalisering en globalisering. Ik heb dat in eerdere publicaties uitgebreid beschreven. Daarmee waren voor de kritische babyboomgeneratie de fundamenten gelegd om maatschappelijke invloed uit te kunnen oefenen en door te stromen naar invloedrijke functies bij overheden, de rechterlijke macht en politieke partijen, in het bedrijfsleven en internationale organisaties als de Verenigde Naties, de Europese Unie, de talrijke ontwikkelingsorganisaties, het World Economic Forum etc. etc. De verwachtingen waren torenhoog gespannen, zeker ten aanzien van de toekomst van de mensheid en de mogelijkheid om oorlogen dan wel de voedingsbodem daarvoor eindelijk op een universeel niveau te voorkomen.

Museum Hartenstein in Oosterbeek. Voorzijde Imperial War Museum in Londen

En er gebeurden 'wonderen'. Het Duitse Wirtschaftswunder kreeg zelfs een vervolg in de val van de Berlijnse Muur, de Duitse Eenheid oftewel 'Het derde Duitse wonder'. Groot was de euforie en hoog gespannen de verwachtingen voor de toekomst. In een boek daarover schetst een bekende econoom het volgende: Er blijven allerlei grote onzekerheden in de wereld, zeker ook in de Sovjet-Unie, maar de snelle hereniging van Oost- en West-Duitsland biedt een stralend economisch perspectief **(2)**. Tien jaar later volgde de overgang naar een nieuw millennium.

Nieuwe wapenwedloop

In 2011 schreef een journalist over de babyboomgeneratie die op het punt stond massaal met pensioen te gaan. Volgens hem zou deze generatie die veertig jaar geleden op de barricaden stond, na pensionering kunnen zorgen voor een aardverschuiving op de wereld. Mits de idealen uit die tijd weer topprioriteit zouden krijgen **(3)**. Zijn visie en schijnoptimisme verbaasden mij. Decennialang had die generatie (rijk en hoog opgeleid) immers op het pluche gezeteld en in managementlagen en topfuncties talrijke mogelijkheden gehad om de samenleving te veranderen en te streven naar een ideale wereld. Kennelijk was men daar gedurende 5 decennia niet toe in staat en zal het dan na pensionering wel lukken? Dat een omslag niet lukte was niet het gevolg van een gebrek aan geld of opleidingsmogelijkheden, maar heeft te maken met het feit dat de mensheid kampt met een mentaal probleem. Ook rijken en goedopgeleiden zijn egoïstisch, machtsbelust en zelfzucht, waarvan we in onze moderne samenleving bijna dagelijks getuige zijn. We zijn bezorgd over de groeiende criminaliteit en de immense vluchtelingenstromen op de wereld. Natuurlijk spelen sociale factoren als werkloosheid, armoede, gebrek aan integratie, oneerlijke verdeling van de welvaart en beschikbare grondstoffen een belangrijke rol bij het ontstaan van oorlogen en gewapende conflicten. Een mentaal probleem vereist echter ook een mentale omslag. Toen ik in 1969 was teruggekeerd uit Canada en voor een vier jaren durende verbintenis in het leger koos, volgde er een periode van bewustwording. Wat doen mensen elkaar aan? Ik werd ook nadrukkelijk weer bepaald bij het Christendom en **dat het kwaad aan de bron ligt van 'de conflictstof'** die leidt tot oorlogen en geweld. Als christen noem ik het de gebrokenheid van de schepping. Cruciale vraag is of de mensheid in staat is het menselijk egoïsme dat zich uit in machtsstreven, zelfverrijking, corruptie, woede en boosheid op eigen kracht te overwinnen of is daarvoor een ingrijpen van Hogerhand nodig? Van ontwapening, waar Nieuw Links in de jaren zestig ongetwijfeld in alle oprechtheid naar streefde, is een halve eeuw na dato niets terecht gekomen. Uit een recent rapport van het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) dat begin maart 2018 verscheen, blijkt dat de wapenhandel naar het Midden-Oosten is verdubbeld als gevolg van grote zorgen over de veiligheid bij de landen in deze regio. Van elke euro die wereldwijd wordt uitgegeven aan wapens komt 32 cent hiervandaan, berekende het Zweedse vredesinstituut. De wapens in de regio zijn vooral afkomstig uit de VS, maar ook Europese landen als Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland en in mindere mate Nederland leveren een bijdrage. Honderd jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog en ruim 50 jaar na de idealistische publicatie van Nieuw Links, wordt de wereld/mensheid geteisterd door een groot aantal kernproblemen. Door globalisering en internationalisering en de snelle opkomst van nieuwe media worden deze problemen zichtbaar voor een groot deel van de mensheid en roepen deze in toenemende mate angst en onzekerheden op **(4)**.

Kernproblemen waarmee de mensheid worstelt

Ieder jaar wordt 'The Global Risks Landscape' opgesteld **(5)** met een overzicht van de grootste risico's waarmee de mensheid wordt geconfronteerd. Ik beschouw het als een waarschuwing aan de mensheid. Belangrijke global risks (mondiale risico's) zijn onder andere:

–Natuurrampen en klimaatverandering
–Extreme weersomstandigheden, Voedsel- en Watercrises
–Cyberaanvallen, datafraude, digitale verlamming

–Problemen met het financiële systeem
–Sociale instabiliteit
–Onvrijwillige migratie (vluchtelingenstromen)
–Conflicten tussen staten, wapenwedloop en terreuraanslagen
–Deflatie en stijgende energieprijzen

Het is slechts een greep uit de belangrijkste risico's en uitdagingen waarmee de mensheid wordt geconfronteerd. Elk risico zou je kunnen definiëren als conflictstof die aanleiding kan zijn voor oorlogen, geweld en politieke en maatschappelijke instabiliteit. Eerder gaf ik aan dat de babyboomidealisten ervoor pleitten de conflictstof oftewel de voedingsbodem voor oorlogen weg te nemen en te zorgen voor een instituut dat 'Vrede' wereldwijd kan handhaven door ontwapening af te dwingen. Hoewel ik zelf tot deze generatie behoor, denk ik dat het een illusie is. Ik haalde in de twee voorgaande publicaties de protestzangers aan die hun toekomstdromen uitten in protestsongs. In 1965 zong Donovan al over 'The Universal Soldier' die aan de basis ligt bij iedere vorm van oorlogsvoering. Een van de Nederlandse liederen die mij al decennia lang fascineert, is het lied 'Alles wat ademt' van Rob de Nijs. Met volle overgave zingt hij vanaf 1985 dit lied, met de analyse dat vrede op dat moment verder weg is dan ooit, dat ook dicht bij huis de wapens nooit rusten en macht een dodelijk spel speelt met macht **(6)**. Helaas wijst de situatie op de wereld en met name de explosieve situatie in het Midden-Oosten uit, dat noch de geschreven noch de gezongen vredesidealen zijn verwezenlijkt. Mijn vervolgpublicaties staan in het teken van de herdenking dat in 1918 De Eerste Wereldoorlog eindigde. Daarbij veel aandacht voor persoonlijke aspecten zoals het feit dat vanuit de loopgraven 'gelovigen vochten tegen gelovigen', 'atheïsten tegen atheïsten' en uiteindelijk 'overheden tegen overheden'. **In die publicaties zal ik ook mijn persoonlijke visie op het kwaad oftewel de gebrokenheid van de Schepping verwerken.**

Bronnen:

1. Tien over Rood', van Nieuw Links (diverse auteurs) bevatte 10 belangrijke punten zoals erkenning van de Vietcong en meer geld naar ontwikkelingshulp.
2. Meningen over Duitse Eenheid. Het derde Duitse wonder. Pagina 81-84, E.J. Bomhoff 'Hereniging biedt stralend perspectief'.
4. Website Sipri.org: 'Asia and the Middle East lead rising trend in arms imports, US exports grow significantly, says SIPRI', 12/3/2018 NOS, maandag 12 maart 2018 'Wapenhandel verdubbeld door zorgen over veiligheid'.
5. 'The Global Risks Landscape 2017 12th edition. Uitgave World Economic Forum, Commitment to improving the state of the world.
6. Protestzanger Donovan 'The Universal Soldier' en Rob De Nijs 'Alles Wat Ademt'.

Foto's Jaap Spaans: Vredespaleis Den Haag, Airborne Museum Hartenstein in Oosterbeek, monumentaal overblijfsel van de Berlijnse Muur met graffiti, Imperial War Museum in Londen, moderne media hebben de wereld veranderd (buitenlandse schotelwagen bij het Binnenhof tijdens een verkiezingsdag in 2017, koffertje van een vluchteling in expositie Herinneringscentrum Westerbork.

5. WO1: over mededogen, oorlogsneurose en PTSS

Stond op website april 8, 2018

'Wo ist mein Kreuz', 'waar is mijn kruisje?'. Het waren de woorden van een dodelijk gewonde Duitse soldaat, ergens op het Europese slagveld van de Eerste Wereldoorlog (WO1). Kort tevoren was hij tijdens een aanvalsgolf van de geallieerden gewond geraakt. Een Australische soldaat trof hem zwaargewond aan. Nadat het kruisje in een van zijn handen was gelegd, klemde hij het stevig vast en vroeg de Australiër met een laatste krachtsinspanning of hij een afscheidsbrief die in een van zijn uniformzakken zat, naar zijn familie in Duitsland wilde sturen. Het korte gesprek tussen twee vijanden raakte mij diep.

Zoals voor veel oorlogen geldt, kenmerkte de harde strijd die tijdens WO1 werd gevoerd aan het loopgravenfront in Europa zich door **anonimiteit.** Strategische beslissingen en bevelen werden in

de militaire commandocentra genomen door politici en bevelvoerende militairen. Aan het front vond de genadeloze uitvoering plaats. Anoniem vochten Duitsers tegen Engelsen, Oostenrijkers tegen Fransen, Hongaren tegen Russen. Protestanten vochten tegen protestanten, baptisten tegen baptisten, katholieken tegen katholieken, humanisten tegen humanisten. Mensen die het in hun directe leefomgeving goed met elkaar zouden kunnen vinden of fundamentele waarden en normen deelden, stonden elkaar in de loopgraven naar het leven. Het voorbeeld illustreert dat in het zicht van de dood, anonimiteit en eenzaamheid kunnen worden verdreven door mededogen en hulpvaardigheid.

Huls met slaghoedje van granaat afgeschoten tijdens WO1

Over de grens van leven en dood

Ik denk dat veel mensen in een bepaalde levensfase of situatie, weleens nadenken over de vraag hoe straks de grens tussen leven en dood zal worden overschreden. Zal die overgang er een zijn van rust, hoop en verwachting of van angst, twijfel en onzekerheid? Als belijdend christen geloof ik, dat na het overlijden de geest van de mens terugkeert naar God, de Schepper van hemel en aarde. Als de Goddelijke levensadem zich terugtrekt en de dood intreedt, dan keert de geest (Roeach) weer tot God, die hem geschonken heeft. U kunt het lezen in het boek van de wijze **Prediker (12:7)**, die ik ook in een eerdere publicatie over wereldvrede aanhaalde. Ik realiseer mij echter dat niet iedereen er zo over denkt en ook onder christenen is de visie over 'leven na de dood' niet eensluidend. De praktijk leert wel dat in zware strijd en levensbedreigende situaties, de behoefte aan geloof en zingeving sterk toeneemt. Ik raak altijd gefascineerd door de antwoorden van wetenschappers en anderen die het geloof vaarwel hebben gezegd. Als hen aan het eind van een interview de vraag wordt voorgelegd of zij echt niet meer geloven, valt er vaak lichte twijfel te bespeuren. Voor de Duitse soldaat was zijn kruisje op dat moment, ver van geliefden en familie, iets waaraan hij zich vastklampte en dat troost bood in zijn doodsstrijd. WO1 was een van de wreedste en bloedigste oorlogen uit de Europese geschiedenis. Er waren meer situaties, waarbij de anonimiteit van de strijdende soldaten (tijdelijk) werd opgeheven. **In de nacht van 24 op 25 december 2014, werd ergens tussen de strijdende partijen een kerstboom neergezet en vierden soldaten die elkaar de dag ervoor nog bevochten het Kerstfeest.** In de geschiedenisboeken is er weinig van te vinden, maar verhalen en dagboeken maken er wel melding van. Veel officieren aan beide zijden, konden deze 'verboden kerstvrede' niet zo waarderen, want teveel begrip voor de vijand zou het moreel van de troepen aantasten. Zie ook een publicatie van mij uit 2012 'De verboden Kerstvrede' OogstWO1Kerstvrede2012 **(1).** Er zijn veel boeken en publicaties over WO1 beschikbaar en historisch bezien kan ik daaraan niet veel toevoegen. Ik vind het wel belangrijk om in dit jaar, waarin wordt herdacht dat 100 jaar geleden deze oorlog eindigde, aandacht te besteden aan enige persoonlijke aspecten van de doorsnee

militair in oorlogsgebied. In de eerste inleidende publicatie beschreef ik op grond van een periode van vier jaar als sergeant-instructeur bij de Infanterie, wat de gruwelijke gevolgen van een granaatinslag kunnen zijn voor de bemanning van een tank of pantservoertuig. Wat ik daar beschreef valt in het niet bij de afschuwelijke situatie aan het westelijke loopgravenfront. Veel soldaten kregen te maken met **shellshock oftewel de angst voor granaatinslagen.**

Shellshock

De omstandigheden aan het westelijke loopgravenfront waren afschuwelijk. Op veel plaatsen stonden loopgraven onder water, er was ongedierte en een rattenplaag. Daarnaast waren er het gebruik van gifgas en permanente granaatinslagen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn door Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Oostenrijk-Hongarije en Rusland in totaal naar schatting 765.000.000 granaten afgeschoten. Op een klein gebied van enige voetbalvelden vielen op een dag soms vele duizenden granaten. De fysieke inspanning, onzekerheid en angst die zo'n bombardement teweegbracht, leidden bij soldaten aan beide zijden tot psychische en lichamelijke klachten zoals bewegingsstoornissen, slapeloosheid en hallucinaties. In een ernstige vorm werd dat aangeduid als shellshock. De term werd voor het eerst gebruikt in 1915 en de legerarts dr. Charles S. Myers van het Royal Army Medical Corps, publiceerde erover in het medische tijdschrift The Lancet. Later werd de diagnose aangeduid als **'oorlogsneurose'**. Ruim twee decennia later, aan het begin van de Tweede Wereldoorlog, wordt er aandacht besteed aan deze diagnose in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde **(2)**. Naast de ernstige fysieke klachten als hartklachten (tachycardie), snelle ademhaling, diarree en braken wordt als psychologische oorzaak vermeld: ***'Het leven van een soldaat, vooral in de frontlinie, die wisselt van doodsgevaar en de wensch te ontsnappen tot volledige overgave aan een taak, welke geen nadenken eischt en den wil geheel vernietigt' (citaat in origineel taalgebruik).***

Loopgraaf aan het front van WO1 Foto: Roelof Ham

Tijdens WO1 riep de diagnose de woede op van officieren en bevelhebbers, die meenden van doen te hebben met oorlogshysterie, morele lafheid en erfelijke zwakheid. Een deel van degenen die leden aan oorlogsneurose werd om die reden geëxecuteerd. Hoewel ons land tijdens WO1 neutraal was, kregen we na de oorlog ook te maken met lijders aan oorlogsneuroses. In Austerlitz werd zelfs een speciaal ziekenhuis ingericht, 'Het Militair Neurose Hospitaal'. In de decennia die volgden verbeterden medische disciplines als psychologie en de psychiatrie en sinds die tijd wordt de diagnose beschreven als post traumatische stress stoornis **(3, ptss).** Op dit moment kent ons land kent diverse centra waar mensen met ptss worden behandeld, zoals Centrum '45. In de eerste jaren van het bestaan van deze instelling lag de nadruk op de zorg voor getroffenen van de Tweede

Wereldoorlog en hun familieleden. Later breidden de patiëntengroepen zich uit met veteranen en vluchtelingen. Inmiddels is het een landelijk behandel- en expertisecentrum voor specialistisch diagnostiek en behandeling van mensen met complexe traumaklachten. Wie de verschrikkingen van WO1 goed in zich opneemt en zich in de geschiedenis verdiept, zal weinig moeite hebben om zich in te leven in de situatie van de militairen met shellshock. Het is wel achteraf geredeneerd vanuit het perspectief van een verwende burger van de welvaartsstaat, met talrijke verworvenheden en rechten. In de laatste twee publicaties over WO1 zal het gaan over enige historische feiten van de afgelopen eeuw, wat ten diepste de oorzaak is van oorlog en geweld en wat dat te maken heeft met geloof en zingeving.

Granaathuls op de schoorsteenmantel

De granaathuls op de foto stond bij ons thuis glimmend op de schoorsteenmantel. Hoe die er is gekomen weet ik niet. Ik ontdekte pas na het zien van het slaghoedje aan de onderzijde dat het een onderdeel van een granaat was bij het opruimen van het ouderlijk huis, nadat mijn moeder naar een verpleeghuis moest. Ik weet niet welke schade het projectiel heeft aangericht, maar dat er achter iedere granaat een verhaal schuil kan gaan, is voor mij nu geen vraag meer.

Bronnen:
1. Boek ‘Ooggetuigen Wereldoorlog 1. Over de ellende in de loopgraven en hoe de Grote Oorlog Europa verwoestte’. Pagina 11 ‘Het Kerstbestand’ en pagina 31 ‘Shellshock’. Maandblad De Oogst, Jaap Spaans 2012 en maart 2014: ‘De verboden Kerstvrede’ en ‘Soldaten’. Het Zoeklicht: ‘Erfenissen van de oorlog’. Jaap Spaans, 90e jaargang nr. 10.
2. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, zaterdag 13 april 1940: ‘Oorlogsneuroses’. Website: Wist u dat …..wetenswaardigheden over de Eerste Wereldoorlog.
3. ‘Wat is het verschil tussen shellshock en posttraumatisch stressyndroom?’. Vraag gesteld op de Belgische website ‘Ik heb een vraag’ en uitgebreid beantwoord door prof. Dr. Gie van den Berghe van de Universiteit van Gent. PTSS is als diagnose opgenomen in het Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) van The American Psychiatric Association

6.1914-1918: Toen het licht in Europa doofde

Stond op website mei 19, 2018

Het is een bekende uitspraak van Sir Edward Grey, de Britse minister van Buitenlandse Zaken: ***‘Het licht gaat overal in Europa uit. Ik vraag mij af of wij het nog weer aangestoken zien worden tijdens ons leven’.*** Kort voor de Eerste Wereldoorlog **(WO1)** was het een van de vele pessimistische, zelfs fatalistische uitspraken gedaan door politici. Er was ook aanleiding voor. Aan het uitbreken van de oorlog in 1914 was een lange periode voorafgegaan van chaos, streven naar macht, territoriumdrift en een wapenwedloop. Duitsland was na de eenwording van 1871 een keizerrijk geworden. Nationalistische gevoelens waren sterk aangewakkerd en Duitsland werd een van de machtigste landen in Centraal Europa. Op de wereldzeeën was Groot Brittannië (GB) echter nog oppermachtig. De heersende gedachte was, dat deze twee grootmachten zouden strijden om de hegemonie in Europa en andere delen van de wereld. Europa was sterk verdeeld en dat uitte zich in bondgenootschappen tussen Frankrijk en Rusland, GB en de overzeese gebieden van het rijk, Duitsland en Oostenrijk-Hongarije. Ook Italië en Turkije werden de oorlog ingezogen. Direct aanleiding tot de oorlog was de moord op kroonprins Frans-Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije in Sarajevo op 28 juni 1914. Het was de vonk die het Europese kruitvat deed ontploffen. Zes weken later waren de meeste grote landen of bondgenootschappen in Europa met elkaar in oorlog.

Ongekende gruwelijkheden

Nederland was tijdens WO1 neutraal, maar werd wel geconfronteerd met de dramatische gevolgen. Een miljoen Belgen vluchtten in oktober 1914 naar ons land en voegden zich bij de ruim zes miljoen Nederlanders. Een bewijs dat de huidige vluchtelingenproblematiek niet uniek is in de geschiedenis van de mensheid.

Monument WO1 bij Dieper (B). Foto's Trees Kim

De strijd in WO1 speelde zich af op diverse oorlogsfronten: het westelijk en het oostelijk front en fronten in Italië, Servië, Roemenië en Griekenland. Het is een misvatting te denken dat WO1 alleen woedde in Europa. Er werd door de geallieerden zwaar gevochten met de Turken en de Duitsers in het Midden-Oosten. In december 1917 slaagde de Britse generaal Allenby er in om de vijand te verjagen uit Jeruzalem. In dat jaar werd ook de Balfour declaratie uitgevaardigd, waarbij het Joodse volk door Groot Brittannië een thuisland kreeg toegezegd. **Vaak wordt genegeerd dat er ook toen al veel antisemitisme was.** De Duitse keizer Wilhelm II toonde al vroeg belangstelling voor de chauvinistisch-reactionaire, antisemitische massabeweging die rond 1880 opkwam in Duitsland. In Frankrijk was er de Dreyfuss-affaire (1894), waarbij een Joodse officier onterecht werd aangeklaagd en verbannen wegens spionage. Als reactie werd in Bazel het Zionistencongres georganiseerd door Theodor Herzl, waar het streven naar een Joods thuisland centraal stond. Twee jaar later, in 1998, publiceerde Emile Zola zijn belangrijke pamflet over de Dreyfuss-affaire 'J'accuse' en volgde er eerherstel voor Dreyfuss. Het was ook de tijd dat het boek de Protocollen van de wijzen van Sion werd gepubliceerd. Een boek bedoeld om Joden in een kwaad daglicht te stellen, door het (bekende) verwijt Joodse wereldoverheersing na te streven.
In het vervolg van WO1 mengden ook de Verenigde Staten zich in de oorlog en zelfs Japan raakte erbij betrokken. WO1 is dan ook met recht bestempeld als een wereldoorlog en overtrof voorgaande oorlogen in omvang en wreedheid. Vooral de gruwelijkheden die plaats vonden aan het westelijke loopgravenfront en de inzet van gifgas, opgetekend in getuigenverslagen, mondelinge overlevering en dagboeken gaan het menselijk bevattingsvermogen te boven. **Het onderwerp 'shellshock' oftewel 'oorlogsneurose' heb ik in de voorgaande publicatie beschreven en ik verwijs ook naar mijn publicatie 'De symboliek van de klaproos' (zie pagina Overige Publicaties op deze site).** Exact 100 jaar geleden, In november 1918, kwam er na vier jaren harde strijd een eind aan deze oorlog.

Ingang verblijf keizer Wilhelm II in Doorn met persoonlijke kapel

De Duitse keizer Wilhelm II werd afgezet en zocht zijn toevlucht in Nederland waar hij tijdens WO2, in juni 1941, overleed in Huis Doorn. Zijn begrafenis werd bijgewoond door hoge vertegenwoordigers van de Duitse bezetter. Europa bleef ontredderd en economisch verwoest achter. Na ondertekening van het vredesverdrag van Versailles werd Duitsland gedwongen tot het betalen van enorme bedragen aan schadevergoeding en dat zou een voedingsbodem worden voor herlevend en nog krachtiger nationalisme. Europa had een les geleerd voor de toekomst denk je dan als mens, maar die illusie zou van korte duur zijn. Nog geen twee decennia later kwam het Naziregime op en was er sprake van een enorme en intensieve herbewapening in Duitsland. Precies 20 jaar na beëindiging van de Grote Oorlog WO1, vond in 1938 in Duitsland de Kristallnacht plaats. Europa stond aan de vooravond van een nieuwe oorlog, die nog omvangrijker en verwoestender zou zijn. **Met als ongekend dieptepunt de Holocaust, de poging om systematisch het Joodse volk te vernietigen. Het is geen populair gespreksonderwerp in Europa, maar het was indirect de aanleiding dat Joden in de Diaspora uitweken naar Israël.**

2018: Europa: verdeeldheid of eenheid?

Als ik aan deze publicatie over WO1 werk is het mei 2018. Nederland herdacht de doden van de Tweede Wereldoorlog en vierde uitbundig het Bevrijdingsfeest. De staat Israël vierde het 70-jarig bestaan, door tegenstanders beschouwd als De Catastrofe. De situatie in het Midden-Oosten is explosief. Syrië verkeert in chaos na zeven jaren desastreuze oorlog en niets wijst erop dat vrede in aantocht is. Buiten het zicht van de camera’s woedt een gruwelijke strijd in Yemen. Het is ook de maand dat de Amerikaanse president Trump bekend maakte, dat de VS deelname aan het akkoord met Iran over nucleaire wapens beëindigt. Een stap die te verwachten was, gelet op de snel groeiende invloed van Iran en de permanente dreigementen van dat land om Israël te vernietigen. De gevolgen zijn nog niet helemaal te overzien, maar die zullen groot zijn en kunnen leiden tot een escalatie van geweld in het toch al explosieve Midden-Oosten. Wat mij opviel was de grote verdeeldheid in Europa. President Macron, bondskanselier Merkel en minister Boris Johnson van Groot Brittannië haastten zich in korte tijd en los van elkaar naar Washington, om de Europese visie op de Irandeal te onderstrepen. **Het riep in de media de vraag op, met wie je als buitenlandse machthebber moet bellen om iemand aan de lijn te krijgen die namens Europa spreekt.** In een snel globaliserende en complexer wordende wereld met veel grensoverschrijdende problemen, is een eenduidig Europees beleid simpelweg noodzakelijk.

Geen enkel land kan uitdagingen als cybercrime, klimaat en milieu, terreurbestrijding, oorlog etc. aan zonder hulp van derden. Europa lijkt hopeloos verdeeld. Toch verwacht ik binnen een decennium grote veranderingen, onder druk van de schuivende machtsverhoudingen op de wereld en onverwachte gebeurtenissen.

Afgezien van de ontreddering en ernstige economische situatie in Europa, had de nasleep van WO1 ook enorme gevolgen voor de volksgezondheid. In augustus 1918 had de helft van de Amerikaanse soldaten in Europa de Spaans Griep en de ziekte sloeg snel over naar andere legerkorpsen. Deskundigen wijten het aan de slechte hygiëne, de voedingstekorten op het Europese continent die de weerstand van de burgers hadden aangetast en grote concentraties van mensen die kenmerkend waren voor WO1 en oorlogen in het algemeen. In een paar maanden tijd eiste dit wereldwijd miljoenen slachtoffers, naar schatting 50 miljoen mensen stierven als gevolg van de griepepidemie. Opmerkelijk was dat vooral jonge mensen tussen de 20 en 40 jaar werden getroffen. Het is een verband dat niet zo vaak wordt gelegd, maar zeker niet genegeerd mag worden.

Kan de mens duurzame vrede realiseren?

Mijn laatste publicatie over WO1 verschijnt DV deze zomer op mijn website. Ik zal dan ingaan op een aantal fundamentele vragen over oorlog en vrede. Is de mens(heid) in staat op eigen kracht de duurzame vrede op aarde te realiseren waar velen zo naar verlangen, of is daarvoor een ingrijpen van Hogerhand nodig.

Bronnen:
–De Eerste Wereldoorlog, Dennis Hamley. Uitgave Ars Scribendi, Harmelen 2002.
–Wereldoorlog 1. Lees over de ellende in de loopgraven en hoe de Grote Oorlog Europa verwoestte. Uitgave Standaard Uitgeverij Antwerpen in samenwerking met het Imperial War Museum, 2001.
-Wikipedia: 2.6.1 Wilhelm II van Duitsland ‘Racisme en antisemitisme’ en webpublicatie: Biografie Keizer Wilhelm II (1859-1941).
–Medischcontact.nl, 12 maart 2018 ‘Spaanse griep is 100 jaar’.
Foto’s: Herdenking WO1 Ieper (Trees Kim), Ingang Huis Doorn en militaire begraafplaats (Jaap Spaans), schilderij ‘Klaproos in oorlogsgebied (Klaas Buikema).

7.WO1 en WO2: : Barensweeën en geboorte van Europa

Stond op website september 20, 2018

Op 11 november 2018 herdenken we dat honderd jaar geleden de Eerste Wereldoorlog (WO1) eindigde. Om 11.00 uur die dag werd bij het Franse stadje Compiègne, ongeveer tachtig kilometer ten noorden van Parijs de wapenstilstand gesloten. Na een vier jaren durende oorlog waarin naar schatting 20 miljoen slachtoffers vielen onder burgers en militairen, bleef Europa ontredderd en in chaos achter. In voorgaande publicaties, heb ik de gruwelijkheid van deze oorlog beschreven en aandacht besteed aan onderwerpen als ‘shellshock’ en oorlogsneurose, de loopgravenoorlog en de oorzaken van het conflict. **Ik heb daarbij ook nadrukkelijk de vraag aan de orde gesteld, of de mensheid ooit in staat zal zijn om op eigen kracht egoïsme, hebzucht en machtswellust te overwinnen en een betere en rechtvaardiger wereld te verwezenlijken. Een cruciale vraag voor de toekomst, die mij vanuit mijn levensbeschouwing al decennia bezig houdt.** Beide wereldoorlogen vonden immers plaats op een continent met een belangrijke Joods-christelijke geschiedenis. De komende tijd zal er via allerlei media intensief aandacht worden besteed aan WO1. Na de wapenstilstand en de Vrede van Versailles in 1918, werden aan het overwonnen Duitsland enorme herstelbetalingen opgelegd en werd voorzichtig een begin gemaakt met de wederopbouw en herstel van de traumatische oorlogservaringen.

De Tweede Wereldoorlog (WO2)

De vernedering die veel Duitsers ervoeren door de enorme herstelbetalingen, de armoede die grote delen van de Duitse bevolking trof en het trauma van de nederlaag, leidden tot groeiende onrust en onvrede. Duitsland kon de hoge bedragen aan herstelbetalingen niet meer opbrengen. Mede daardoor ontstond een voedingsbodem voor het nazisme die, amper 22 jaren na het einde van WO1,

leidde tot WO2. Er werd ook een zondebok gecreëerd en zoals vaak was gebeurd in de geschiedenis, richtte de volkswoede zich op de Joden. WO2 was qua hevigheid en omvang nog verschrikkelijker dan WO1. Volgens schattingen bedroeg het aantal slachtoffers onder burgers en militairen 60 miljoen. Daarbij moet worden aangetekend dat de statistieken over aantallen nogal verschillen. Nieuw aan deze oorlog, was dat voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid getracht werd om op systematische en massale wijze een volk te vernietigen. Zes miljoen Europese Joden werden bij razzia's opgepakt en afgevoerd naar doorgangs- en vernietigingskampen. Duitse Einsatzgruppen in Oost-Europa, ook wel doodseskaders van de nazi's genoemd, executeerden tegenstanders, verzetsmensen en Joden vaak ter plaatse. De Holocaust is een smet op de Europese volken.

Die conclusie is voor mij bepalend voor de vraag over de toekomst van de mensheid, die ik hiervoor stelde. Als uitvloeisel van WO2 vluchtten veel Joden vanuit de wereldwijde diaspora (verstrooiing) naar Israël, waar in 1948 de staat Israël na een stemming in de Verenigde Naties werd gesticht. **Het herlevend antisemitisme is in dat verband extra zorgelijk**. Andere ingrijpend gevolgen van WO2 waren de verdeling van Europa in Oost en West en de oprichting op 24 oktober 1945 in San Francisco van de Verenigde Naties (VN) als opvolger van de Volkenbond **(1, 2 en 3).**

Barensweeën en de geboorte van Europa

In het voorjaar van 1950 staat Europa aan de rand van de afgrond. Door de Koude Oorlog dreigt een conflict tussen Oost en West. Vijf jaren na de oorlog is de verzoening van de vroegere tegenstanders nog ver te zoeken. De vraag kwam op welke lessen konden worden getrokken uit het verleden en welke voorwaarden nodig zijn om duurzame vrede te bewerkstelligen tussen voormalige vijanden. De kern van het probleem was de verhouding tussen Frankrijk en Duitsland.
Onder leiding van toponderhandelaar Jean Monnet, werd op initiatief van de Franse minister van Buitenlandse Zaken Robert Schuman en de Duitse bondskanselier Konrad Adenauer de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staat (EGKS) opgericht door zes landen, waaronder Nederland. Een belangrijk uitgangspunt was dat armoede en verdeeldheid tussen landen, belangrijke oorzaken van de beide wereldoorlogen, in de toekomst voorkomen moesten worden. De wederopbouw in West-Europa was in volle gang. In maart 1957 werd de Europese Economische Gemeenschap (EEG) opgericht. In de jaren daarna volgde er een golf van uitbreidingen, met voor velen als hoogtepunt de ondertekening van het Verdrag van Maastricht en de oprichting van de huidige Europese Unie(EU) in november 1993 **(4).** Zowel qua inwonersaantal (500 miljoen) als economische, politieke en militaire potentie kunnen de Europese landen een supermacht vormen. Maar sinds het begin van de 21e eeuw verschuiven de machtsverhoudingen op het wereldtoneel in een uitzonderlijk hoog tempo. **Verdeeldheid zal in het huidige krachtenveld betekenen, dat Europa op termijn de slag zal verliezen met andere grootmachten op de wereld als China, Rusland en andere machtsblokken**.

Gelet op de geschiedenis denk ik dat een meer homogeen Europa nodig is om in de toekomst overeind te blijven, de concurrentie met andere machtsblokken aan te gaan en grensoverschrijdende uitdagingen als klimaatverandering, terrorisme en (cyber)criminaliteit alsmede de migratieproblematiek in goede banen te leiden en……oorlogen als WO1 en WO2 te voorkomen. Het valt niet te ontkennen: we leven in Europa in ongekende welvaart en hoewel de verzorgingsstaat onder druk staat hebben we vooral in Nederland weinig reden tot klagen. Een aantal cruciale factoren dreigt de verhoudingen in Europa te verstoren. De NATO staat onder druk omdat de VS meer financiële verantwoordelijkheid en inbreng eist van Europa. Europa zal zelf de broek moeten ophouden om veiligheid en vrijheid te beschermen en dat zal aanzienlijke financiële offers vergen en ten koste gaan van andere financiële posten als de zorg en sociale uitkeringen. De Brexit gaat richting climax en kan leiden tot verdere verdeeldheid, waar eenheid juist nodig is. Als argeloze burger moet ik vaststellen dat er in Groot Brittannië een referendum is gehouden, zonder dat de korte- en lange termijn gevolgen goed zijn ingeschat. Het leidt tot jaren van geld, tijd en energie

verslindende onrust. Ook in andere landen zoals Polen en Hongarije zien we dat nationalisme juist toeneemt, onder druk van de onbeheersbare migratieproblematiek die de verdeeldheid versterkt. Daarnaast is er de zorg dat christelijke waarden onder druk komen te staan door demografische veranderingen. Door de invloed van moderne media en de digitalisering van de samenleving, worden burgers permanent geïnformeerd en die overlast aan informatie leidt tot onrust. Voor de toevoer van energie en grondstoffen raakt Europa steeds afhankelijker van andere landen.

Spreuk over de Holocaust in Westerbork. Kan de VN mondiale vrede bewerkstelligen?

En dan is er de nieuwe wapenwedloop, waarbij wapens worden ontwikkeld die in vernietigingskracht het tijdens beide wereldoorlogen ingezette wapentuig overtreffen. De aanpak van al deze uitdagingen en problemen vereist wijsheid en een krachtdadig beleid, maar helaas ontbreekt het daar vaak aan. In mijn kennissenkring vang ik signalen op van zorg over **het groeiende antisemitisme** en de verhouding tussen Europa en een demografisch en geografisch nietig maar belangrijk land als Israël. In vergelijking met de oorlogen in Syrië, Yemen en andere explosieve situaties op de wereld waarbij honderdduizenden slachtoffers vallen en miljoenen burgers op de vlucht slaan, wordt de situatie in Israël volstrekt overbelicht en is er sprake van selectieve verontwaardiging. Ik maak mij daar ook grote zorgen over. Daarnaast is er bij veel Europeanen de angst dat de Staat Europa teveel macht naar zich toe trekt, waardoor democratische rechten onder druk komen te staan. Ik deel die laatste zorg niet. Het veranderingsproces op de wereld is niet te stoppen. Gelet op de geschiedenis is het gewenst, dat een welvarend verenigd Duitsland ingebed blijft in een sterk Europa **(5).** Ik heb er regelmatig discussies over met medechristenen en weet dat de visie op Europa onder hen verdeeld is. Dat geldt overigens ook voor andersdenkende bevolkingsgroepen. **Het is mijn overtuiging dat er in onze complexe wereld ingrijpende kantelmomenten en omslagpunten gaan komen.** Daardoor zal de noodzaak van meer Europese eenheid alleen maar toenemen.

NEOM

In 2019 zal ik DV twaalf publicaties wijden aan toekomstbepalende trends, waarin ook een aantal onderwerpen uit deze publicatie uitgebreid zullen worden belicht. De inleidende publicatie daarover staat reeds op de pagina ‘Artikelen’. Een van de aangekondigde ontwikkelingen die ik zal volgen is **het NEOM project, dat In 2017 werd gepresenteerd aan de wereld door de overheid van Saudi Arabië (SA).** Het woord is afgeleid van New (Engels) en Mostaqbal (Arabisch: toekomst). Op 246 mijlen ten zuidoosten van Jeruzalem zal, als het allemaal doorgaat, de stad van de Nieuwe Toekomst verrijzen. De kosten zouden rond 500 miljard dollar bedragen. De Saudische overheid onderkent dat olie in de toekomst minder belangrijk zal worden en wil het land toekomstbestendig maken. NEOM moet een stad worden waarbij alternatieve energievormen, digitalisering, robotica en andere ontwikkelingen garant moeten staan voor welvaart, inspiratie, verbinding en geluk/vrede! Of het allemaal zal worden verwezenlijkt en of de geformuleerde doelstellingen fysiek en mentaal haalbaar zijn, hangt onder andere af van de geopolitieke ontwikkelingen in de wereld en het

Midden-Oosten in het bijzonder. Informatie over deze ‘Stad van de toekomst’ is te vinden via internet **(6).**

Bronnen

1. ‘Soldaten. Over vechten doden en sterven’. Sonke Neitzel en Harald Welzer. Uitgave Nederlandse vertaling Uitgeverij Ambo/Anthos Amsterdan, 2012.
2. En zij werden verstrooid onder alle volken. De geschiedenis van het Joodse volk na het Bijbelse tijdvak’. Werner Keller. Uitgave: La Riviera en Voorhoeve NV Zwolle. Christelijke Theologie na Auschwitz. Deel 1 Theologische en kerkelijke wortels van het antisemitisme. Dr. Hans Jansen, tweede druk. Uitgave Boekencentrum, Den Haag, 1982.
3. Charter of the United Nations, ondertekend in San Francisco op 26 juni 1945. The Statute of the International Court of Justice is an integral part of the Charter. Tevens informatie van de officiële website van de Verenigde Naties.
4. Diverse uitgaven van het Bureau voor officiële publicaties der Europese gemeenschappen: ‘Zeven mijlpalen in de Europese geschiedenis. Europa in beweging’. 1997. ‘Een nieuw idee voor Europa. De verklaring van Schuman 1950-2000’, 2e druk 2000. ‘Handvest van de grondrechten van de Europese Unie’, 2000.
5. ‘Meningen over Duitse Eenheid. Het derde Duitse wonder’. Diverse auteurs. Uitgeverij NPA en Nederhof Produktie, 1990.
6. NOS Nieuws ‘Saudi-Arabië van conservatieve moslimmacht naar wereldse Golfstaat: wat zit erachter’? Het land gaat maar liefst 425 miljard euro steken in de bouw van een megastad, ter grootte van België. Tevens de website www.neom.com en diverse informatieve filmpjes over het NEOM project.

8.Dertig jaar na de val van de Berlijnse Muur

Stond op website oktober 21, 2019

De Berlijnse Muur omringde van 13 augustus 1961 tot 9 november 1989 geheel West-Berlijn, waardoor de stad gescheiden was van Oost-Berlijn en de rest van Oost-Duitsland. De muur werd een symbool van de Koude Oorlog en de scheiding van Europa tussen Oost en West, die was ontstaan na de overwinning op het naziregime. Er vond ook een tweedeling plaats van de Duitse bevolking. In de periode van wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog voltrok zich in West-Duitsland het Wirtschaftswunder, het economisch herstel van het door de oorlog uitgeputte land. Het werd mede mogelijk gemaakt door de Marshall hulp uit de Verenigde Staten. Dat uitgerekend Duitsland zich ontwikkelde tot de economische motor van Europa en een van de grootste exporteurs ter wereld werd met bewondering, maar gelet op het verleden door velen ook kritisch gadegeslagen .

Het derde Duitse wonder

In het boek ‘Meningen over Duitse eenheid. Het derde Duitse wonder’ **(1)** wordt beschreven hoe de Bondsrepubliek Duitsland uitgroeide tot een democratische, economisch en politiek sterke staat. Na de val van de Berlijnse Muur en de instorting van de Sovjet Unie, werden met ongekende inspanning Oost Duitsland (DDR) en de Bondsrepubliek herenigd in het huidige Duitsland, met meer dan 80 miljoen inwoners. De as West-Duitsland/Frankrijk vormde de basis voor het ontstaan van Europese samenwerking, eerst in de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS 9 mei 1950), de Europese Economische Gemeenschap (EEG Verdrag van Rome 25 maart 1957)) en uiteindelijk de huidige Europese Unie (EU Europese Akte 17 februari 1986) met 28 (?) lidstaten. Het kwam in een versnelling door de val van de Berlijnse Muur op 9 november 1989, het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, de ontsluiting van Oost-Europa en de Duitse hereniging. Het luidde een periode in van grote veranderingen in op het Europese continent **(2)**.

Europa in een snel veranderende wereld

De ontwikkelingen in Europa kunnen niet los worden gezien van de mondiale dynamiek die ontstond door de snelle wetenschappelijke en technologische vooruitgang. Digitalisering en moderne communicatiesystemen zorgden er de afgelopen decennia voor, dat er een massale verschuiving plaats vond in het denken van mensen. Nationaal denken begon plaats te maken voor internationaal en mondiaal denken. De wereld werd de ‘Global Village’ (ons dorp De Wereld), waarin een aantal grote machtsblokken de dienst uitmaken. Via de massamedia en sociale media dringt het besef steeds dieper door dat de mensheid worstelt met immense uitdagingen op het gebied van energievoorziening, criminaliteit en terreur, klimaat en milieu, een nieuwe wapenwedloop, oorlogen en vluchtelingenstromen. Voor de doorsnee burger is de ernst van deze uitdagingen moeilijk in te schatten. Voor de informatievoorziening is men immers aangewezen op de media, die vaak tegenstrijdig zijn in de berichtgeving. Het besef groeit dat geen enkel land in staat is de immense grensoverschrijdende problemen het hoofd te bieden, zonder hulp van anderen. Afgemeten aan bevolking, economisch en militair potentieel is Europa een van de grootste en rijkste machtsblokken ter wereld. De mogelijkheden worden echter ondermijnd door grote verdeeldheid, nationalisme en gebrek aan consistent centraal leiderschap. Een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid komt daardoor onvoldoende van de grond. Het economische en monetaire beleid is aan verbetering toe. Het is mijn overtuiging dat mondiale veranderingen en calamiteiten tot meer eenheid zullen leiden. In een tijd dat samenwerking en eenheid meer nodig zijn dan ooit, besloot Groot Brittannië helaas de EU te verlaten na een ruim drie jaren durende chaotische politieke slijtageslag. Het treurige daarvan was dat de Britse bevolking stemde over iets, waarvan de gevolgen onvoldoende bekend waren en dus bij het referendum niet kon worden gecommuniceerd naar de massa. Over mogelijke gevolgen van een harde grens tussen Ierland en Noord-Ierland was onvoldoende nagedacht. Het vertrek is een aderlating voor de EU. In het Oosten van Europa staan echter landen te popelen om lid van de EU te worden. Door het Verdrag van Schengen is er vrij verkeer van personen binnen 26 landen van de EU en enige niet-lidstaten. Helaas is er onder andere als gevolg van mondiale aspecten, zoals onbeheersbare vluchtelingenstromen, een groeiend aantal burgers dat niet geregistreerd staat (ongedocumenteerd) en waarvoor de rechtshandhaving ernstig wordt bemoeilijkt. Dat is al een aantal keren reden geweest om (tijdelijk) weer grenscontroles in te stellen. Dat vrije handel en vrij verkeer van personen binnen de geschetste context op gespannen voet kunnen staan met rechtshandhaving en uitvoering van de vreemdelingenwetgeving, is een van de meest urgente veiligheidsdilemma’s voor de EU.

Douanegebouw in Ter Apel overbodig geworden door Schengen

Democratie, ethiek en levensbeschouwing

Los van de gevechten op de Balkan die ontstonden na het uiteenvallen van voormalig Joegoslavië, is er in Europa al 75 jaar sprake van betrekkelijke vrede. Het was uitgerekend de grote Britse staatsman Winston Churchill die pleitte voor de 'United States of Europe' **(3).** Opmerkelijk is dat zijn kleinzoon in de hitte van de Brexitdiscussie uit de conservatieve partij werd gezet **(zie link onder bronnen)**. Binnen de EU gelden democratische principes. De EU heeft nog geen grondwet, maar veel wetgeving in lidstaten vloeit voort uit Europese wetgeving. Voorbeeld is de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG), die middels een uitvoeringswet ook in ons land geldt en bijvoorbeeld wetgeving over de werktijden van beroepschauffeurs. Via beïnvloeding van de rente oefent de Europese Centrale Bank invloed uit op de hoogte van de rente, wat weer grote gevolgen heeft voor spaarders en deelnemers in pensioenfondsen. Ik heb zelf momenteel een petitie in behandeling bij het Europarlement en ervaar dat dergelijke verzoeken/burgerrechten zorgvuldig worden afgewikkeld. De immigratieproblematiek zal de komende jaren een groot stempel drukken op het EU-beleid. Helaas is dat beleid vaak niet consequent. Dat heeft onder andere te maken met Oost-Europese lidstaten met een overwegend christelijke achtergrond, die moeite hebben met het opnemen van vluchtelingen uit moslimlanden en bang zijn voor verandering van de cultuur. Men is bezorgd dat de christelijke identiteit wordt aangetast en die zorg is begrijpelijk. Anderzijds zullen we moeten leren dat het in een wereld met grote diversiteit aan bevolkingsgroepen en een directe omgeving met verschillende meningen en opvattingen, belangrijk is om je identiteit vast te houden. Daarvoor zijn fundamentele burgerrechten als vrijheid van godsdienst en meningsuiting essentieel.

Bronnen

1. 'Meningen over Duitse eenheid. Het derde Duitse wonder', pagina 7 door J.J.A. Van Doorn. Uitgeverij NPA, 1990.
2. 'De Europese Eenwording. Oorsprong en groei van de Europese Unie'. Dr. Klaus-Dieter Borchardt en 'De Europese Unie en de wereld'. Uitgave Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 1995 en 2001.
3. Europa-rede van Winston Churchill aan de universiteit van Zurich, You Tube Video 1946. Winston Churchill: 'Forderung nach Vereinigten Staaten von Europa'. Zie website onder link: **https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/winston_churchill_de.pdf**

9. KANTELDECENNIUM 2: De Wapenwedloop *Staat nog op website sinds november 30, 2020*

Als ik dit hoofdstuk op mijn website plaats is het december 2020, de maand van Kerst en vrede op aarde. Het heeft dan ook een reden dat ik juist nu de wapenwedloop als eerste mondiale kernprobleem aan de orde stel. Het is een van de duidelijkste onderwerpen, waarin de machteloosheid van de mensheid tot uitdrukking komt. **Taalkundig staat het begrip voor een wedloop om militair overwicht tussen staten of machten.** Maar gelet op de tijd waarin we leven, neem ik de vrijheid om het begrip uit te breiden en wel naar de toename van wapenbezit onder burgers. Ook in ons land is een duidelijke toename van ernstige delicten, waarbij wapens worden gebruikt. Vaak gaat het om (vuur)wapens die wettelijk verboden zijn, maar ook slag en steekwapens die functioneel bestemd zijn om te worden gebruikt als gereedschap en andere nuttige toepassingen, zoals in huishoudens en de horeca. De gevolgen van deze ontwikkeling voor de criminaliteit en hoe die zich verhoudt tot het geweldsmonopolie dat in ons land bij de overheid berust, belicht ik in hoofdstuk 5 over 'Criminaliteit en Rechtshandhaving'.
Bij het onderwerp 'Wapenwedloop' kun je niet heen om de rol van de wetenschap en mentale aspecten waaruit de behoefte aan wapens voortvloeit. Ik gaf in hoofdstuk 1, de inleiding, aan dat ik grote bewondering heb voor de wetenschap en er in mijn persoonlijke situatie op het gebied van zorg en kwaliteit van leven, veel aan te danken heb gehad. Door de gezinssituatie werd ik nadrukkelijk bepaald bij genetica en medische trajecten, die tot levensverlenging bij gezinsleden hebben geleid. Dat zijn zegeningen en verworvenheden waarvoor ik dankbaar ben. Er past echter wel een kanttekening bij, gebaseerd op vele decennia persoonlijke ervaring en studie van onderwerpen als geweld, oorlog en vrede etc. In het Filosofie Magazine las ik een aansprekende en relativerende stelling over de wetenschap, die volgens de auteur ook niet alle vragen kan beantwoorden. Als voorbeeld werd gegeven dat zonder theoretische natuurkunde een smartphone niet zou bestaan. 'Daar heb je echter weinig aan als je bijvoorbeeld zoekt naar een oplossing voor het conflict in het Midden-Oosten'**(1)**.

Antieke kanonnen in een park in Harderwijk. Starfighter in Aviodome Lelystad

Oorlogen, wapenwedlopen en geweldsexcessen hebben te maken met de menselijke geest, met mentaliteit, egoïsme en machtsdenken, het kwaad , ethiek en levensbeschouwing. Problemen op die gebieden zijn diepgeworteld en wijdverbreid en de geschiedenis leert dat die zich uiteindelijk niet laten oplossen via wetenschap en rationaliteit alleen. Als dat wel mogelijk zou zijn was het, gelet op calamiteiten en tragedies in de menselijke geschiedenis allang gebeurd. Seculiere denkers zullen daaraan toevoegen dat dit ook geldt voor religie en ideologie. Veel mensen beschouwen religie zelfs als oorzaak van veel conflicten. Ik begrijp die kritiek, maar de geschiedenis leert dat het kwaad of de gebrokenheid van de Schepping zich uit in alle categorieën mensen, ongeacht levensbeschouwing of ideologie. Daar komt bij dat de wetenschap, ondanks de vele verworvenheden en zegeningen, heeft bijgedragen aan veel ontwikkelingen die een bedreiging vormen voor de toekomst van de mensheid. De wapenindustrie is een treffend voorbeeld dat politiek en wetenschap elkaar overlappen. In de loop der eeuwen zijn zwaarden en speren vervangen door musketten en kanonnen door geavanceerde raketsystemen. NBC wapens oftewel massavernietigingswapens (Nucleair, Biologisch, Chemisch), zijn ontwikkeld in wetenschappelijke laboratoria. Ook bij beladen onderwerpen als geweld en oorlog creëert de markt een behoefte en spelen wetenschap en bedrijfsleven daarop in door ontwerp, innovatie en productie en bijna altijd ergens op de wereld wel gevolgd door gebruik en inzet. We zien dat momenteel bij de ontwikkeling van geleide raketsystemen en ruimtewapens, waarbij hoogwaardige technologie vereist is. Er is wel sprake van een groeiend bewustzijn en er zijn pogingen om het tij te keren. Financiële ondernemingen, waaronder pensioenfondsen en verzekeraars, mogen op grond van integriteits- en duurzaamheidseisen niet meer investeren in ondernemingen die clustermunitie of cruciale onderdelen daarvan produceren, verkopen of distribueren. Dat is in ons land bij wet vastgelegd, waarop de Autoriteit Financiële Markten (AFM) toezicht houdt **(2).**

De wapenwedloop in cijfers

De omvang van de huidige wapenwedloop op de wereld is onvoorstelbaar. Er wordt meer in wapens geïnvesteerd dan ooit tevoren en er is sprake van een permanent stijgende lijn en chronische overbewapening. Volgens cijfers van het in Zweden gevestigde gerenommeerde Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), bedroegen in 2019 de mondiale militaire uitgaven 1.917 miljard dollar (in 2018 1822 miljard). De Verenigde Staten (VS), China, Saoedi-Arabië, India en Frankrijk vormen de top vijf en zijn goed voor 60% van de militaire uitgaven in de wereld. Wat betreft verhoging van de defensiebudgetten jagen vooral China en de VS elkaar op in de wapenwedloop. Daarna volgen Saudi-Arabië met ruim 78 miljard en Rusland met bijna 62 miljard. De VS blijven koploper: in 2019 stegen de uitgaven met 53 miljard dollar naar ruim 684 miljard dollar. China komt uit op 181 miljard dollar. Daarbij past wel de kanttekening dat loonkosten, die een belangrijke factor vormen bij defensiebudgetten, in de VS en andere westerse landen hoger zijn dat in landen waar nog een dienstplicht is. Denktank het International Institute for Strategic Studies (IISS), die er onderzoek naar verrichtte, meent dat Washington zich zorgen maakt om de modernisering van het Chinese leger. China werkt onder meer aan hypersonische raketten, die moeilijk zijn te detecteren en heeft in 2020 volgens Britse media voor het eerst in een gewapend conflict gebruikgemaakt van een magnetronwapen dat werkt op basis van elektromagnetische

straling. Dat zou de VS vervolgens weer aanzetten tot hogere uitgaven. **Israël dat door bepaalde vijanden wordt beschouwd als een bedreiging van de wereldvrede, heeft voor een land dat onder permanente dreiging staat een verhoudingsgewijs laag defensiebudget van 15,9 miljard dollar (3).** De cijfers zullen de komende jaren sterk stijgen. In navolging van zijn voorgangers uitte president Trump regelmatig kritiek op het feit dat NAVO landen binnen de EU niet voldoen aan de afgesproken norm, om 2% van het bruto binnenlands product (bbp) te besteden aan defensie. Er liggen harde toezeggingen van deze landen om de defensie inspanningen te verhogen en er dus nog meer geld aan bewapening zal worden besteed. Hoewel die kritiek van de VS dus terecht is, gaan de critici voorbij aan de diepgewortelde angst en oorlogstrauma's in Europa, met name Duitsland, om in een nieuwe wapenwedloop of oorlog te worden meegezogen **(4)**. Dezelfde zorg zagen we bij Japan, dat in de Tweede Wereldoorlog hard werd geraakt door de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki. Ik begrijp die zorg, want er kunnen in deze complexe wereld met de vele machtsbeluste leiders gemakkelijk impulsieve en onbeheersbare escalaties ontstaan. Het is een wrang gegeven dat met de bedragen die de huidige wapenwedloop kost, de honger op de wereld zou kunnen worden opgelost. Gelukkig zijn er veel goede mensen, idealistische organisaties en geloofsgemeenschappen op de wereld die zich inzetten voor de vrede in woord, daad en gebed. Velen geloven rotsvast in 'Samen werken aan vrede', om een meer vredevolle samenleving te bereiken' **(5)**. **Ik gaf al eerder aan dat ik niet optimistisch ben over het antwoord op de vraag of de mensheid in staat is om op eigen kracht mondiale vrede te bewerkstellingen.**

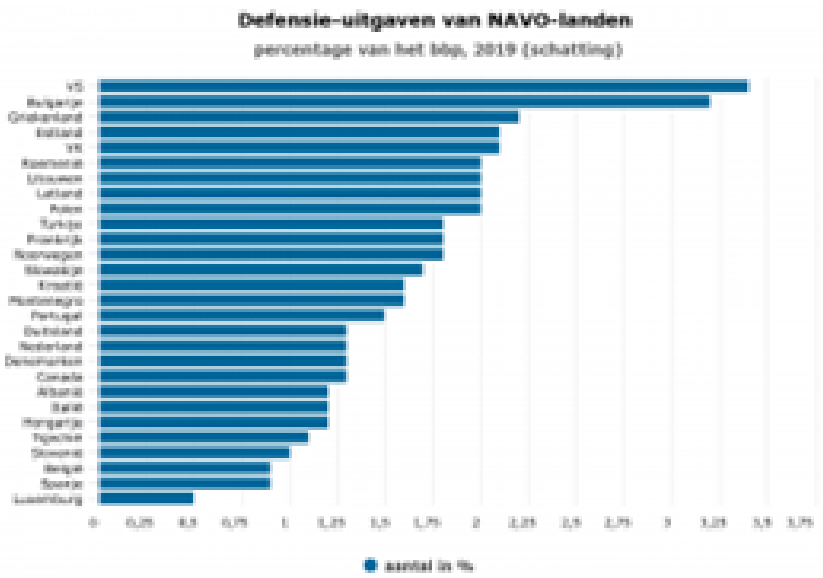

Tabel over defensie-uitgaven NAVO-landen geplaatst met toestemming Defensiekrant.

Mondiale polarisatie stimuleert de wapenwedloop

Massavernietigingswapens als NBC wapens vinden hun oorsprong in wetenschappelijk onderzoek en technologische research in laboratoria, experimenten en dierlijke en menselijke proeftuinen. In de top 5 van de risico's die de mensheid bedreigen van het World Economic Forum (WEF), staan klimaatverandering en massavernietigingswapens respectievelijk op 1 en 2 **(6).** Het WEF verwacht dat de economische en politieke polarisatie zal toenemen en dat zou de wapenwedloop kunnen versterken. Het internet is een goed voorbeeld van de dilemma's die zich kunnen voordoen. Het huidige internet is als communicatiesysteem ontstaan binnen het Amerikaanse leger. In een halve eeuw is het uitgegroeid tot een dominante factor op talrijke maatschappelijke gebieden. Het heeft ontegenzeggelijk veel zegeningen voor de mensheid opgeleverd bijvoorbeeld op het gebied van communicatie, medische ontwikkelingen, efficiency. Anno 2020 kunnen we echter ook vaststellen dat moderne technologie op grote schaal wordt gebruikt bij de ontwikkeling van moderne wapens

als computergestuurde raketsystemen, zogenaamde ‘slimme’ bommen en wapens op basis van lasertechnologie en drones, om maar enige voorbeelden te noemen. De basis voor het internet werd gelegd door een organisatie binnen het Amerikaanse ministerie van defensie, het (Defence) Advanced Research Projects Agency (D)ARPA). ARPA ontwikkelde technologie die de Amerikaanse defensie in staat zou stellen om niet verrast te worden door een technologisch geavanceerde vijand. De organisatie legde de basis voor de huidige informatierevolutie. Of men in die fase de immense gevolgen voor de mensheid heeft kunnen inschatten weet ik niet. Het heeft er ook toe geleid dat er in een duizelingwekkend tempo een nieuwe vorm van oorlogsvoering is ontstaan, cyberwarfare, waarvan de destructieve gevolgen op termijn nog niet zijn te overzien. Armere landen met een laag defensiebudget en criminele organisaties, kunnen tegen betrekkelijk geringe kosten cyberspecialisten inhuren om cyberaanvallen uit te voeren en hun status te verhogen. China is bezig uit te groeien tot een mondiale industriële en militaire supermacht, dankzij de beschikbaarheid van en kennis over deze moderne technologie. Wat door de VS werd ontdekt en ontwikkeld, dreigt zich nu als een boemerangeffect tegen hen te keren. **Een ontwikkeling die, evenals cybercriminaliteit, een wereldwijde ontwrichtende werking kan hebben.** De afgelopen jaren is gebleken dat cyberwapens grootschalig worden ingezet om vitale infrastructuur van een land te beschadigen. Geen enkel beveiligingssysteem biedt optimale veiligheid, onder andere vanwege de grensoverschrijdende aspecten. Een politicus en deskundige beschreef het ooit als een rat-race, een dynamisch maatschappelijk proces waarbij de veiligheid vaak de dupe is. Het opmerkelijke en tegelijk hypocriete is dat overheden die digitale veiligheid op nationaal niveau hebben vastgelegd in wet- en regelgeving en die handhaven, zich tegelijk op het complexe wereldtoneel op grote schaal schuldig maken aan cyberwarfare en cybercriminaliteit als hacking. Het is in korte tijd uitgegroeid tot een kernprobleem van de mensheid. Nederland is een van de meeste gedigitaliseerde landen ter wereld en blinkt op dat gebied uit in innovatie. Dat bevorderde de economische groei en de welvaart. Ook kwam het goed van pas tijdens de corona pandemie, omdat er op grote schaal vanuit huis kon worden gewerkt waardoor de economische schade werd beperkt. Tegelijk mag het duidelijk zijn dat Westerse landen als Nederland ook een verhoogd risico lopen, omdat door de intensieve digitalisering van economie en infrastructuur zowel overheden, bedrijven en individuele burgers aanzienlijke risico’s lopen. Daarnaast wordt er geïnvesteerd in ruimtewapens om infrastructuur via de ruimte te ontwrichten, bijvoorbeeld door satellieten uit te schakelen **(7).**

Bom aan gevechtsvliegtuig Museum Lelystad

Overkill staat taalkundig voor overdaad maar betekent ook overbewapening. De aanwezigheid en beschikbaarheid van immense hoeveelheden wapens vormen op zich een groot risico, want veel wapens worden uiteindelijk ook gebruikt. Wie over wapens beschikt kan macht uitoefenen. Militaire suprematie is in de geschiedenis door de eeuwen en millennia heen de bron geweest voor oorlogen, onderdrukking en gewapende conflicten en een voedingsbodem voor de opkomst van op macht beluste leiders. De meest recente en ook de meest omvangrijke wapenwedloop uit de geschiedenis was die tussen de Verenigde Staten (VS) en de voormalige Sovjet Unie (SU) en de belangrijkste reden tot oprichting van militaire machtsblokken als de NAVO en het Warschaupact. Het leverde ons het begrip Koude Oorlog op.

Geen pacifist

De volgende tekstdelen gaan over mijn persoonlijke ervaringen met wapens en geweld en de ethische worsteling die ik daarbij heb ervaren. Om het volgende goed op waarde te kunnen schatten, is het gewenst de publicaties van deze pdf in de context te lezen.

Van vrijheid naar discipline

Terug in Nederland na mijn ruim tweejarige verblijf als emigrant in Canada, werd ik opgeroepen voor de dienstplicht. Op grond van dat onvermijdelijke feit, besloot ik voor vier jaren te tekenen als kort verband vrijwilliger (KVV'er). Een belangrijke overweging voor dat besluit was mijn slechte fysieke conditie. Door een vaak onverantwoorde levenswijze in Canada, moest mijn gebit ingrijpend worden gesaneerd en waren herstel en structuur noodzakelijk. Het leger bood mij die mogelijkheden en na een intensieve infanterieopleiding, kon ik vier jaren als instructeur werken bij de Alfa compagnie van de School Reserve Officieren en Kader Infanterie **(SROKI)** in Ermelo waar ik ook zelf de kaderopleiding had afgerond. Een periode waarin ik veel heb geleerd zoals doorzettingsvermogen, overleven in moeilijke omstandigheden, communicatie bij groepsdynamiek en leiderschap en verantwoord omgaan met lichaam en geest. Het was de tijd van de Koude Oorlog en ik kreeg een mobilisatiebestemming in de Duitse Laagvlakte. Eenmaal moest ik daarvoor in die vier jaren op herhaling in Ossendrecht. **De diepgaande gesprekken over geloof en ethiek die ik in Canada had gevoerd met 'deserteurs' uit de VS over de Vietnamoorlog, waren in de turbulentie van die levensfase naar de achtergrond gedrongen.** Pas na mijn diensttijd kwamen die weer versterkt naar boven. Geloof en zingeving waren door mijn huwelijk weer relevanter geworden. Mede door de ervaringen in het leger, zou in de jaren die volgden de innerlijke worsteling over de ethiek van oorlog en vrede en toepassing van geweld verhevigen. In mijn volgende beroep, bij de politie, kreeg ik ook te maken met dienstwapens, schietoefeningen en een geweldsinstructie. Ik weet de vernietigende werking van veel wapens. Toch ben ik geen pacifist, om de simpele rede dat wereldvrede en geweldloosheid in de huidige samenleving anno 2020 volgens mij geen haalbare opties zijn. Hoe moeilijk is het al om 'vrede' te krijgen binnen gezinnen, families, overheden, kerken, bedrijven en organisaties? Een aantal bands/zangers uit de flower power tijd die zongen over vrede, kregen zelf te maken met interne ruzies en jaloezie. Oorlog en vrede zijn onderwerpen die mij innerlijk verscheuren, zowel vanuit mijn geloofsprincipe als menselijkheid. In diverse publicaties heb ik beschreven, wat de directe en indirecte gevolgen van de Tweede Wereldoorlog zijn geweest op het gezin waarin ik opgroeide **(8)** -De vergeten hongerkinderen uit de oorlog | Jaap Spaans**.** De Holocaust is een van de diepste littekens die de mensheid met zich meedraagt. Massaal gewapend ingrijpen was nodig om agressors als Japan, Het Derde Rijk en hun bondgenoten op de knieën te krijgen en ons land te bevrijden. Wie de geschiedenis bestudeert moet de conclusie trekken dat er nog nooit een allesomvattende en duurzame vrede op de wereld is geweest. In hoofdstuk 1 De Inleiding, heb ik dat met verwijzing naar de idealen van de flower power generatie met hun slogan 'Make love not war' uitgelegd. Ruim een halve eeuw later is de harde conclusie dat het verlangen naar vrede niet haalbaar is gebleken en dat in de halve eeuw die volgde ook de protestgeneratie er niet in is geslaagd liefde de aarde te laten veroveren. Er wordt meer uitgegeven aan bewapening dan ooit tevoren en de wapens waren nog nooit zo vernietigend als nu. Als christen geloof ik dat we leven in een door het kwaad gebroken schepping. Die gebrokenheid zal pas worden opgeheven bij de terugkomst van Jezus Christus. Dat neemt niet weg dat geweld soms nodig is om agressors en dictators het hoofd te bieden of als een overheid gebruik maakt van haar geweldsmonopolie.

Politieke spanningen

De Horizonscan Nationale Veiligheid **(9).** is naast levenservaring en nieuwsgaring voor 'leken' een goede en betrouwbare bron om een visie over de internationale politieke spanningen op te baseren. Centraal staat de nationale veiligheid, maar die wordt zodanig in een internationale context geplaatst, dat er een redelijk beeld ontstaat van de dreigingen die van buiten op ons afkomen. Dat de naoorlogse wereldorde snel aan het veranderen is, staat niet ter discussie. Iedereen die het nieuws

volgt kan kennis nemen van de spanningen, de talrijke brandhaarden en de handelsoorlog tussen grote mogendheden als China en de VS. In het beleid van de VS onder president Trump, wordt meer nadruk gelegd op isolationisme onder de slogan 'America First' en dat uit zich in scherpe retoriek en beschuldigingen. Die kritiek is voor een deel terecht. China hanteert hoge drempels voor buitenlandse investeerders en stimuleert met verkapte staatssteun eigen ondernemingen, die daardoor beter kunnen concurreren op het internationale speelveld. De internationale invloed van de VS en andere westerse landen neemt daardoor af, maar ook de solidariteit binnen de NAVO. Eind juli 2020 besloot president Trump een derde van de Amerikaanse troepenmacht in Duitsland terug te halen dan wel te verplaatsen naar Brussel en Polen. Na zijn verkiezingsnederlaag herhaalde dit zich in november 2020, zonder overleg met bondgenoten. Dit impulsieve beleid plaatst de speciale band tussen de VS en Duitsland die gedurende 70 jaar heeft bijgedragen aan vrede in Europa, onder druk. Naast verslechtering van de trans-Atlantische betrekkingen is er een toename van conflicten in het Zuiden en Oosten van Europa, waar NAVO landen tegenover elkaar staan. Dit zal het komende decennia grote gevolgen hebben voor ons land, maar ook voor het verdeelde Europa. De gedachte van sommige populistische partijen, dat Nederland zich als klein land kan handhaven op het glibberige wereldtoneel is niet realistisch. In een tijd van globalisering verwijzen naar de situatie tijdens De Gouden Eeuw snijdt dan ook geen hout. Tijden veranderen en daar zullen we mee moeten leren omgaan. Europa moet steeds vaker laveren tussen andere grootmachten, waardoor meer eenheid en centrale aansturing binnen Europa gewenst is.

KANTELCONCLUSIE: Gelet op persoonlijke ervaringen en studies, de informatie van betrouwbare bronnen die ik onderzocht, de grilligheid van machthebbers en de geopolitieke situatie op de wereld, trek ik de conclusie dat de wapenwedloop tijdens het kanteldecennium zal intensiveren met alle risico's van dien.

In het volgende hoofdstuk belicht ik de geopolitieke situatie en het onderwerp macht.

Foto's: Jaap Spaans gemaakt tijdens mijn diensttijd op Schietkamp De Harskamp (1970), Starfighter gevechtsvliegtuig en bom op het terrein van het Aviodrome museum (rond 2008), foto raketten tijdens open dag van het leger (rond 1970), oude kanonnen centrum van Harderwijk (2019).

Bronnen:

1. Filosofie Magazine, juli/augustus 2020. 'Een kleine stap voor complotdenkers' door Tim Miechels, pagina 53.
2. 'Worldwide Investment in Cluster Munitions. A shared responsibility', Website PAX, 3/12/2018. 'Verbod op beleggingen in clustermunitie', website Pensioenfederatie, 7/12/2018. 'ABP: geen geld in (land)mijnen'. Het Parool online, 6/4/2007.
3. 'Defensie-uitgaven wereldwijd gestegen'. Defensiekrant 08 2020, met verwijzing naar gegevens uit het jaarlijkse rapport van het International Institute for Strategic Studies (IISS), Domain trends en The Military Balance 2020. SIPRI Yearbook 2018 Armament, Disarmament and International Security. News Release van het World Economic Forum, 15/1/2020. 'De wereld staat in brand: klimaatbranden en politieke spanningen wakkeren het vuur aan'. De Telegraaf, 23/7/2020 'Russisch ruimtewapen'. Informatie op de website van de Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW) te Den Haag. waar van 30 november t/m 1 december 2020 the 25th Session of the Conference of the States Parties is gehouden.
4. Info van de website Duitsland Institute.nl: 'Zaak Navalny Duitsland wil met Navo en EU praten over consequenties' 3 september 2020. 'VS trekken meer soldaten terug uit Duitsland dan bekend', 30 juli 2020. Het nieuws dat de Verenigde Staten een deel van hun troepen uit Duitsland terugtrekken, kwam in juni hard bij de Duitsers aan. Nu blijkt dat het om meer militairen gaat dan eerder bekend was gemaakt.
5. 'Het kost maar 281 miljard euro om honger in de wereld op te lossen' en 'Cornell unites science and policy to end hunger', respectievelijk in Welingelichte Kringen van 13 oktober 2020 en conclusies van onderzoekers van de Cornell University NY VS, 14th october 2020.
6. WEF The Global Risks Landscape 2020, pagina 3. 'Top ten risks in terms of Impact'.
7. Website van DARPA het Defense Advanced Research Projects Agency, 14/7/2020. 'Paving the Way tot the Modern Internet'. https://www.darpa.mil/about-us/darpa-history-and-timeline4. De Horizonscan

Nationale Veiligheid van oktober 2019 is gemaakt door het Analistennetwerk Nationale Veiligheid in opdracht van de NCTV van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

8. Het Placenta Mysterie, Jaap Spaans . Pagina's 23 – 28.
9. 'Horizonscan: de resultaten. Projectleiding Instituut Clingendael. 'De belangrijkste toekomstige ontwikkelingen voor de nationale veiligheid'. Het Analistennetwerk Nationale Veiligheid (ANV) heeft in opdracht van de NCTV de Horizonscan Nationale Veiligheid 2019 gepubliceerd. De Horizonscan geeft inzicht in de belangrijkste toekomstige ontwikkelingen voor de nationale veiligheid.